

mak üzere sekiz nüshası tesbit edilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 974, 1516, 3969, AY, nr. 3221; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 815; Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 317/2, Lala İsmâil, nr. 545/2). 4. *Divan*. Neylî'nin mürettep divanı üzerine bir doktora tezi hazırlayan Atabey Kılıç'ın belirttiğine göre divanda biri Arapça on altı kaside, on dördü Farsça 195 gazel, bir müstezad, iki ter-kibibend, üçü Farsça otuz dört rubâî, iki murabba, bir şarkı, bir muhammes, biri Farsça altı tahmîs, ikisi Arapça, biri Farsça altmış dokuz tarih, biri Arapça on altı lugaz, beş muammas, otuz altı kıta, beşi Farsça doksan beş müfred, beş mesnevi bulunmaktadır. Eserin İstanbul kütüphanelerinde yirmi nüshası tesbit edilmiştir (önemlileri şunlardır: Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 173, Esad Efendi, nr. 2710; İÜ Ktp., TY, nr. 1627, 2868, 2878; İbnülemin, nr. 3116, 9622; Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 275, 303; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2115; TSMK, Hazine, nr. 900; Üsküdar Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 936; Fâtih Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 483). *Divan* üzerinde ayrıca iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Adnan Uzun, *Neylî Divanı'nun Tenkitli Metni*, 1991, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nurcan Bedir [Ören], *Neylî, Hayatı, Eserleri, Divanı'nun Tenkitli Metni*, 1993, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 5. *Aynî Tarihi Tercümesi*. Bedreddin el-Aynî'nin 'İkdü'l-cümân'ı sekiz büyük cilt halinde Türkçe'ye çevrildiyse de hangi bölümlerin şair tarafından tercüme edildiği belli değildir. Çeşitli kaynaklarda Neylî'nin üç eserinden daha bahsedilmekteyse de bunlara henüz rastlanmamıştır. Yazısının güzel olduğu belirtilen Neylî'nin Birgivi'nin *Vasiyetnâme* adındaki ilmihalinden altmış kadar nüshayı bizzat istinsah ettiği ve yarısını Ayasofya, yarısını da Fâtih Camii'ne bağışladığı bildirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Divanı (haz. Atabey Kılıç), İstanbul 2004; *Neylî ve Divân'ı* (haz. Sadık Erdem), Ankara 2005; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 637-643; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 689; Fatîm, *Tezkire*, s. 429; Muallim Nâci, *Mecmûa-i Muallim*, İstanbul 1305, s. 135-136, 144; *Siçill-i Osmânî*, I, 250-251; *Osmanlı Müellifleri*, II, 457-458; a.mlf., "Neylî", *TY*, IV (1929), s. 714-716; *İlmîyye Sal-nâmesi*, tür.yer.; Halûk İpekten - Mustafa İsen, "Neylî", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1987, VI, 350-353; Ali Cânib [Yöntem], "Mirzâzâde Neylî", *HM*, III/68 (1928), s. 302-304; Sadık Erdem, "Neylî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *TDA*, sy. 97 (1995), s. 153-193; Abdülkadir Karahan, "Neylî", *TA*, XXV, 242-243; "Neylî, Ahmed Efendi (Mirzâzâde)", *TDEA*, VII, 52-53.

SADIK ERDEM

NEYLÜ'L-İBTİHÂC

(نيل الإبتهاج)

Burhâneddin İbn Ferhûn'un Mâlikî âlimlerine dair *ed-Dibâcû'l-müzheb* adlı eserine Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî (ö. 1036/1627) tarafından yazılan zeyil (bk. *ed-DİBÂCÜ'L-MÜZHEB*).

NEYRİZİ

(النيريزي)

Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. Hâtim en-Neyrîzî (ö. 310/922 [?])

Matematikçi, astronomi âlimi.

Nisbesinden Şîraz yakınındaki Neyrîz kababasında doğduğu anlaşılmakta, hayatının önemli bir kısmını Abbâsî sarayında astronom-astrolog olarak geçirdiği sanılmaktadır. Öklid ve Batlamyus'un eserleri üzerine yaptığı çalışmalarla daha iyi anlaşılmasını ve yaygınlaşmasını sağlamış; beşinci postulat üzerine kendisinden sonraki matematikçilerin dikkate aldığı çalışmalar yapmış; oran-orantı teorisini içeren hendesi aritmetiği geliştirmiş; daha önce Habeş el-Hâsib tarafından kullanılan tanjant fonksiyonunu küresel trigonometriye yerleştirmiş ve küresel sinüs değerini vermiştir. Ondandır gelen âlimler daima kendisine atıf yapmışlardır; Batı'da Anaritius diye bilinir.

Eserleri. 1. *Şerhu Kitâbi Öklîdis fi'l-uşûl*. Haccâc b. Yûsuf b. Matar'ın Öklid'in *Elementler*'inin Arapça tercümesine yazdığı şerh olup en önemli çalışmasıdır. Neyrîzî bu eserinde hem Yunan dönemindeki hem İslâm dünyasındaki çalışmaları, özellikle tanım, postulat, aksiyom, önerme ve teoremler üzerine yapılan pek çok yorumu dikkate almış, ayrıca metni tahkik ederek ve kendi şahsî yorumlarını da katarak geliştirip zenginleştirmiştir. Bu arada matematik hipotezlerini kanıtlamada kullanılan delillerin fonksiyonunu geliştirdiği ve sembol harfleri değiştirdiği görülmektedir. Şerhin diğer bir önemli özelliği de İskenderiyeli Heron ile Simplicus'un kaleme aldıkları, zamanımıza ulaşmayan *Elementler*'in iki şerhinden çeşitli parçalar ve İshak b. Huneyn ile Sâbit b. Kurre'nin versiyonlarını da içermesidir. Kitabın Arapça metni (I-VI. kitaplar) çeşitli nüshalarından faydalanılarak Ahmed Selim Saîdân tarafından *Hendesetü Öklîdis fi eydin 'Arabiyye* içinde kısmen (Amman 1991) Cremo-

nalı Gerard'ın yaptığı Latince çevirisi ise (I-X. kitaplar) R. O. Besthorn ile J. L. Heiberg (I-II, Copenhagen 1893) ve G. Junge, J. Reader, W. Thomson tarafından (III/2, Copenhagen 1932) yayımlanmıştır. Eserin Simplicus ve Aghanis'in fikirlerini de içeren paralel postulatının ispatıyla ilgili bölümü Fransızca, Almanca ve Rusça'ya tercüme edilmiştir. 2. *Risâle fi beyânî'l-müşâdereti'l-meşhûre*. Müellifin, *Elementler*'in Arapça'sına yazdığı şerhteki fikirlerini de göz önünde bulundurarak paralellik sorununa ilişkin kaleme aldığı bağımsız bir eser olup Kurbânî tarafından neşredilmiştir (*Riyâzîdânân-ı İrânî*, Tahran 1350 hş./1971, s. 86-87). Üzerinde çeşitli araştırmalar yapılan eser Rusça'ya da çevrilmiştir. 3. *Kitâbü Semsî'l-kıble* (Bibliothèque Nationale, nr. 2457/17). Kiblenin trigonometrik hesaplarla tayini hakkında Menelaus'un küresel trigonometri teoreminin dört türlü uygulamasına dayanan kesin bir yöntem sunar. Eseri Carl Schoy incelemiştir ("Abhandlung von al-Faḍl b. Hâtim an-Nairîzî über die Richtung der Qibla", *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Münih 1922, s. 55-68). 4. *Kitâbü'l-Berâhîn fi tehy'i'ti'l-âlât tetebeyyenü fihâ eb'â-dü'l-eşyâ* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 4830/15). Kuyuların derinliğini, nehirlerin genişliğini ve dağların yüksekliğini ölçmeye yarayan bir âlet hakkındadır. 5. *Tefsîru Kitâbi'l-Mecisî*. Batlamyus'un *el-Mecisî*'sine yapılmış bir şerhtir (İbnü'l-Kiftî, s. 168). Zamanımıza kadar gelmeyen eseri Bîrûnî pek çok yerde (*el-Âşârü'l-bâkiyye*, s. 142) ve Nizâmî-i Arûzî *Çehâr Makâle*'de zikretmiş ve her iki müellifçe de esere yazılan en iyi şerh sayılmıştır. 6. *Kitâbü Zici'l-kebîr* (İbnü'n-Nedîm, s. 561). İbnü'l-Kiftî ve Sâid el-Endelüsî, eserin Sindh adı verilen Hint astronomi yöntemi-ne göre hazırlandığını belirtmektedir. Onu Sindh yönteminin takipçilerinden biri olarak anan Bîrûnî de kitaplarının pek çok yerinde kendisinden bahseder ve özellikle *el-Kânûnü'l-Mes'ûdî*'de güneşin apojesinin hareketiyle ilgili konuda Neyrîzî'nin görüşlerini incelerken eseri *Zicü'l-Mu'tazîdî* adıyla anar ki bu durum zîcin halife Mu'tazîd-Billâh'a sunulduğunu gösterir. Ebü'l-Hasan İbn Yûnus, onun Yahyâ b. Ebû Mansûr el-Müneccim tarafından Halife Me'mûn için hazırlanan *ez-Zicü'l-mümtehan*'daki verileri dikkatsizce kullandığını ileri sürmüştü ve çeşitli konularda kendisini eleştirmiştir. Müellifin ayrıca *Kitâbü Zici's-şagîr* adlı çalışmasının olduğu kaydediliyorsa da (İbnü'n-Nedîm, s. 561)

hakkında bilgi bulunmamaktadır. 7. *Kitâb li'l-âmel bi'l-uşurlâbi'l-kürevî*. Kürevî usturlapla ilgili en iyi çalışmalardan biri kabul edilen eser üzerinde H. Seemann çalışma yapmıştır ("Das kugelförmige Astrolab...", *Abhandlungen zur Geschichte der Naturwissenschaften und der Medizin*, VIII [Erlangen 1925], s. 32-40). 8. *Kitâbü Ahdâsi'l-cev. İbnü'l-Kıfî* eserin Mu'tazid-Billâh için telif edildiğini söylerse de (*İhbârü'l-ulemâ'*, s. 168) Ayasofya nüshasında Mu'tazid-Billâh'ın veziri Kasım b. Ubeydullah'a sunulduğu belirtilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4832/20). 9. *Kitâbü Tefsîri'l-erba'a li-Batlamyus* (İbnü'n-Nedim, s. 561). Bugüne ulaşmayan eser İbnü'l-Heysem ve Bîrûni tarafından kullanılmış ve Batlamyus'un *Tetrabiblos'u* üzerine yazılan en iyi şerh kabul edilmiştir. 10. *Kitâbü'l-Mevâlîd*. Bu eser de Bîrûni tarafından kullanılmıştır. 11. *Maqâle fi havâdişi'l-kırânât ve'l-küsûfâtî'd-delle'ale'l-fiten ve'l-hurûb*. Zamanımıza ulaşan eser (Sezgin, VII, 156), astroloji konusundadır. 12. *Tefsîrû Kitâbi Zâhirâtî'l-felek li-Öklidis*. Öklid'in *Phainomena'sı* için yapılmış bir şerh olup adına Nasîrüd-dîn-i Tûsî'nin aynı esere yazdığı tahrirde rastlanmaktadır (Sezgin, VI, 192). 13. *Faşl fi tahfîfi's-sâ'âtî'z-zamâniyye fi külli kubbet ev fi kubbetin yûsta'melü lehâ. er-Resâ'ilü'l-müteferrika fi'l-hey'e li'l-mütekdimmîn ve muâsiri'l-Beyrûnî* içinde basılmıştır (Haydarâbâd 1366/1947).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist* (nşr. Nâhîd Abbas Osman), Devha 1985, s. 560-561; Bîrûni, *el-Âşârü'l-bâkiye* (nşr. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 142; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. Hayât Bû Ulvân), Beyrut 1985, s. 90-91, 143; İbnü'l-Kıfî, *İhbârü'l-ulemâ'*, s. 168; Sâlih Zekî, *Âsar-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, II, 159-160; Suter, *Die Mathematiker*, s. 45; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 386-387; Sezgin, *GAS*, V, 283-285; VI, 191-192; VII, 156, 268-269, 330; Sarton, *Introduction*, I, 598; Ebü'l-Kâsım Kurbânî, *Zindeginâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365 hş., s. 513-516; Abdulhamid I. Sabra, "al-Nayrizî", *DSB*, X, 5-7; a.m.f., "Simplicius' Proof of Euclid's Parallels Postulate", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, XXXI, London 1968, s. 12-32; Halîl Çâviş, *Nazarîyyetü'l-mütevâziyât fi'l-hendesetü'l-İslâmiyye*, Tunus 1988, s. 25-40; B. A. Rosenfeld – A. P. Youschkevitch, *Nazarîyyetü'l-ğuftü'l-mütevâziyye fi'l-meşâdirî'l-Ârabiyye* (trc. Sâmî Şelhûb – Necîb Abdurrahman), Halep 1989, s. 75-80; a.m.f., "Geometry: The Theory of Parallel Lines", *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed), London 1996, II, 463-470; J. P. Hogendijk, "Al-Nayrizî's Own Proof of Euclid's Parallel Postulate", *Sic itur ad Astra*, "Geometrie zur Geschichte der Mathematik und Naturwissenschaften" (ed. M. Folkerts – R. Lorch), Wiesbaden 2000, s. 252-265; a.m.f., "al-Nayrizî", *EJ* (İng.), VII, 1050; B.

A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 63-64; E. S. Kennedy, "A Survey of Islamic Astronomical Tables", *Transactions of the American Philosophical Society*, XLVI/2, Philadelphia 1956, s. 131, 135; D. Pingree, "Fazl Nayrizî", *Elr.*, IX, 461-463.

İHSAN FAZLIOĞLU

NEYSÂBÜRÎ

(bk. NİSÂBÜRÎ).

NEYZEN EMİN EFENDİ

(bk. YAZICI, Mehmet Emin).

NEYZEN TEVFİK

(1879-1953)

Ney üflemedeki ustalığı yanında hicviyeleriyle de tanınan şair.

24 Mart 1879'da Bodrum'da doğdu. Asıl adı Mehmed Tevfik olup soyadı kanunundan sonra Kolaylı soyadını almıştır. Hayatının belli bir dönemi hakkında en doğru bilgiler 1917'de yazdığı "Tercüme-i Hâlim" adlı şiirinden öğrenilmektedir. Dedesi Samsun Bafra'da Câmi-i Kebir imamı Kolaylıoğulları'ndan Mustafa Efendi, babası İstanbul Dârümuallimîn-i Âliye'nin ilk mezunlarından Bodrum Rüşdiye Mektebi kurucu öğretmeni Hâfız Hasan Fehmi Efendi, annesi Bolu'nun Müstahkimler nahiyesinde Hatipoğulları sülâlesinden Emine Hanım'dır. Rüşdiyeyi Bodrum'da okudu. Babasının tayini üzerine Urla'ya göç ettiler (1892). Ömür boyu kurtulamayacağı sara nöbetleri şeklinde gelen bir hastalığa burada yakalandı. Berber Kâzım Efendi'den ilk ney derslerini Urla'da aldı. Sağlığına zarar vereceği endişesiyle ailesi ona neyi yasaklamışsa da daha sonra doktorunun tavsiyesiyle tekrar üflemeğe başladı. İzmir İdâdisi'ne yatılı olarak girdi, ancak hastalığı yüzünden okulu bırakmak zorunda kaldı. Kâzım Efendi'nin tavsiyesi üzerine İzmir Mevlevîhânesi'ne devam ederken Şeyh Nûreddin Dede'nin kardeşi Cemal Bey'den ney öğrenmeye başladı (1894). Mevlevîhâne müdâvimleri arasında Şair Eşref, Tokadîzâde Şekib Bey, Tevfik Nevzad, Abdülhalim Memduh, Bıçakçızâde Hakkı gibi çoğu sürgün dolayısıyla İzmir'de bulunan edebiyat ve müzik dünyasının sanatkârlarıyla tanıştı. Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri aldı. Ney üflemedeki şöhreti yayıl-

dıkça gidilen yemekli toplantılarda içkiye de başladı. *Muktebes* dergisinin 30 Nisan 1314 (12 Mayıs 1898) tarihli sayısında ilk şiiri yayımlandı.

1898'de İstanbul'a gitti ve babasının arkaadaşı Mûsâ Kâzım Efendi'nin o sıralarda müderris bulunduğu Fethiye Medresesi'ne girdi. Tanıştığı Mehmed Âkif'ten (Ersoy) Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri aldı, o da Âkif'e ney dersleri verdi. Kendi ifadesine göre her bakımdan hocası ve müşşidi olan Mehmed Âkif aracılığıyla Hersekli Ârif Hikmet, İbnülemin Mahmud Kemal, şair Halil Edib gibi şahısların sohbetlerine katıldı. Zamanının müzik üstatlarından Kanûni Hacı Ârif Bey, Tanbûrî Cemil, Kemeçeci Vasil ve Üdi Nevres'le tanışma fırsatı buldu. Bu arada Yenikapı ve Galata mevlevîhanelerine gidip medresenin katı atmosferinden kurtulmaya çalıştı. Medrese kıyafetini giymemesi gibi sebeplerden dolayı medreseden ayrılıp Fatih'te Şekerci Hanı'nda tuttuğu bir odada ikamet etmek zorunda kaldı. Bu şekilde bir hayat tarzı onun içkiye olan iptilâsını arttırdı. Bu arada bazı kaynaklarda belirtildiğine göre namaz kılmadığı gerekçesiyle Yenikapı Mevlevîhânesi'nden de uzaklaştırıldı.

Şehzadebaşı ve Sirkeci meyhanelerindeki toplantılarda II. Abdülhamid idaresine karşı pervasızca sözler sarfetmesi neticesinde takibata uğradı ve bu yüzden çevresini kaybederek yalnız kaldı. İzbe meyhanelere dadanarak sefil bir hayat yaşamaya başladı. Mehmed Âkif'in ısrarlarına rağmen içkiyi bırakamadı. Bu arada Bek-

Neyzen Tevfik

